

місій для вивчення впливу факторів, які діють на організм військовослужбовців (мінімум тричі за місію);

— створити у миротворчих підрозділах ЗС України медичну структуру, завданням якої було б полегшення адаптації військовослужбовців у місії;

— створити медичні реабілітаційні центри для учасників миротворчих місій та бойових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко В.Є., Кравченко Б.В., Галкін С.А. та ін. Психологічне забезпечення бойових підрозділів в екстремальних умовах: Метод. посібник / Під заг. ред. М.С. Корольчука. — К., 2001.

2. Комплексна методика визначення психофізіологічного стану військовослужбовців на етапі професійного відбору для участі у міжнародних миротворчих операціях: Методичні рекомендації / Авт.-уклад. Маслова М.Г., Володарський В.Л., Поляков О.А. та ін. — К.: НДЦ ОТ і ВБ, 2005. — 123 с.

3. Кириченко О.О., Шевчук В.І. Про підсумки підготовки та участі підрозділів і персоналу Збройних Сил України у миротворчій діяльності у 2003 році та завдання на 2004 рік / Збройні Сили України у міжнародній миротворчій діяльності: Темат. зб. — К., 2004. — С. 15-19.

4. Копаниця О. Військовий психолог // Військо України. — 2006. — № 5. — С. 12-13.

5. Іванов Д.А. Граничні психічні розлади та дезадаптаційні зриви у військовослужбовців строкової служби. — К., 2006. — С.130-132.

6. Опанасенко В.В., Іванов Д.А., Мартынюк Г.М., Левит Й.Р. Психологічний статус летчиків после выполнения миротворческой миссии // Сучасні аспекти військ. медицини: Зб. наук. праць ГВКГ МО України. — 2004. — Вип. 9. — С. 471-476.

7. Byrne C.A., Riggs D.S. The cycle of trauma: Relationship aggression in male Vietnam veterans with symptoms of posttraumatic stress disorder // Violence and Victims. — 1996. — Vol. 11. — P. 213-224.

8. Гуляев В.А., Зубков А.Д., Клячкин Л.М. и др. О разработке концепции и программы государственной системы реабилитации участников боевых действий // Воен.-мед. журн. — 2003. — № 2. — С. 4-12.

SCIENTIFIC RISE AND TRAGIC FATE OF SCIENTIST-HYGIENIST V.YA. PIDGAETSKY

(DOCUMENTARY-HISTORICAL AND SOCIALLY-PSYCHOLOGICAL RESEARCH
Sakharchuk I.M., Yavorovsky A.P.)

НАУКОВИЙ ЗЛЕТ І ТРАГІЧНА ДОЛЯ

ВЧЕНОГО-ГІГІЄНІСТА В.Я. ПІДГАЄЦЬКОГО

(ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ ТА СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

**САХАРЧУК І.М.,
ЯВОРОВСЬКИЙ О.П.**
Національний медичний
університет
ім. О.О. Богомольця,
м. Київ

(Продовження.
Початок читайте
у 2 (41) за 2007 рік)

рими́сячне перебування за кордоном виявилось корисним і результативним для Володимира Яковича. Він побував в усіх закладах, які його цікавили — Берлінському інституті фізичної культури, клініці професійних захворювань, Помрітцькому (Саксонія) інституті вивчення й раціоналізації сільськогосподарської праці, Гетингенському інституті медичної хімії і гігієни, Міланській клініці професійних захворювань (першій у світі за часом заснування — Авт.), Гігієнічному інституті у Генуї, Неапольському гігієнічному інституті, Римському Міжнародному інституті агрономії та ін. У Римі Володимир Підгаєцький виступив на III Міжнародному конгресі з проблем наукової організації праці з доповіддю "Проблеми фізіологічної раціоналізації жіночої праці на цукрових плантаціях". У німецьких та італійських наукових і клінічних закладах український вчений-гігієніст ознайомився з організацією роботи цих установ, методами дослідження проблем респіраторного газообміну, застосування мікрохімії та мікрофізики у гігієні праці, техніки безпеки у сільському госпо-

SCIENTIFIC RISE AND TRAGIC FATE OF SCIENTIST-HYGIENIST V.YA. PIDGAETSKY

(documentary-historical and socially-psychological research)
Sakharchuk I.M., Yavorovsky A.P.

The article is dedicated to the 70-th anniversary of blessed memory of the prominent Ukrainian scientist-hygienist V.Ya. Pidgaetsky who was accused of membership in the non-existent counter-revolutionary nationalistic organization "The Union of Liberation of Ukraine" and was guiltlessly executed in 1937. In this article on the basis of archival documents, the course of life of Volodymyr Pidgaetsky and his pedagogical and scientific activity have been elucidated. He was an founder and a head of Institute of physical training of AUAS, of the department of occupational hygiene at Kyiv Medical Institute (the first on the territory of the former USSR), and also of NOP experimental station in agriculture at Kyiv district department of the trade union "Vserobitzemlis". The numerous documents associated with arrest, professor's compelled testimonies on the eve of and during the law proceedings at participants of ULU have been analyzed. The attention has been focused on unknown pages of the most tragic period of the scientist life (1930-1937) during his imprisonment at Solovetsky camp.

дарстві, фізичної культури як оздоровчого засобу сільськогосподарської праці, вимірювання теплових витрат при різних значеннях температури, вологості і руху повітря, методикою застосування спектрального аналізу крові, сечі та інших екскретів людини для раннього розпізнавання отруєнь тощо. Усе це мало неабияке значення для подальших наукових досліджень у галузі гігієни праці.

Повернувшись на батьківщину, Володимир Підгаєцький за матеріалами своїх спостережень від перебування за кордоном підготував кілька публікацій. Зокрема, у "Бюлетені бюро Київської секції наукових робітників" він вмістив невеликий нарис "Наукові установи та наукові робітники Італії" [23, 4].

Узагальнений матеріал про наукове відрядження до Німеччини, Італії та Польщі Володимир Підгаєцький виклав у брошурі "Санітарна характеристика сільськогосподарських робітників (санітарні норми, напрямки та методи дослідження)", яку вдалося надрукувати у Києві 1928 року.

Закордонне відрядження збагатило вченого новими ідеями та планами. Тому він ще на полегливіше працює над удосконаленням своїх знань. Виношує ідеї й конкретизує плани, пов'язані з дослідженням процесів втоми у працівників сільськогосподарства, обдумує проект організації спеціалізованої селянської клініки професійних захворювань. Як засновник Українського еugenічного товариства та член інших наукових товариств (науково-педагогічного, профгігієністів) вчений ділиться своїми планами з колегами, виступає перед ними з враженнями та доповідями про перебування за кор-

доном. За підрахунками львівського дослідника Я. Ганіткевича, протягом трьох місяців 1927 р. мав 15 таких виступів у різних організаціях і установах [3, 43]. Він — частий і бажаний гість у Будинку вчених, де також перед початком науково-документальних фільмів виступає з коментарями і робить доповіді на різноманітні теми, у т. ч. з питань наукової організації праці [14, 13]. 6 квітня 1928 р. звітні збори Київської секції наукових працівників обирають професора В.Я. Підгаєцького членом бюро своєї організації.

Володимир Якович бере активну участь у міжнародних, всесоюзних, всеукраїнських, регіональних з'їздах та конференціях. Його наукові праці друкують журнали і видавництва. Усе це свідчить про надзвичайну працьовитість, широкі наукові контакти та авторитет українського вченого-гігієніста.

1928 р. харківське видавництво "Радянський селянин" друкує книгу професора В.Я. Підгаєцького "Гігієна сільськогосподарської праці", дозволений Державним науково-методологічним комітетом Наркомосвіти УРСР як посібник для сільськогосподарських та педагогічних вузів. 1929 року "Державне видавництво України" випускає підручник "Гігієна праці (для техвишів та самоосвіти)". Загалом протягом десяти років (1919-1929) вчений видав понад 70 наукових праць.

Отже, у неповні 40 років Володимир Підгаєцький досяг вагомих успіхів, ставши визаним у науковому світі вченим-гігієністом. Він був у розквіті фізичних і творчих сил. Здавалося, перед ним відкрилися неосяжні обрії для ще вищого творчого злету. Проте доля розпорядилася молодим талановитим вченим інакше.

"Правда" друкує статтю "В лоб" за підписом "Група партійцев и студентов". Під цим колективним псевдонімом, як з'ясувалося пізніше, заховалися конкретні члени партії — студенти Київського медінституту Ласкавий, Морозов, Висоцький, Зеленчук, Биченко і Дюжев (нагадаємо: останній був членом створеної професором В.Я. Підгаєцьким інститутської Комісії НОП — **Авт.**) [17, 16], які, прикриваючись партійним квитком та посівши "окремі посади", вимагали від викладачів пільг під час складання іспитів та заліків. Звичайно, не всі викладачі погоджувалися на подібні поступки. Так от, саме ця "група партійців" і звинувачувала у газетній статті інститутську професуру (Підгаєцького В.Я., Удовенка В.В., Крупського О.І., Барбара А.О., Черняхівського О.Г.) на чолі з ректором Л.М. Левитським у контрреволюційності і у тому, що вони протягом п'яти років "енергійно виганяли з інституту "радянський дух" [2, 5]. Професора В.Я. Підгаєцького названо у статті "сановником" гетьманського і петлюрівського міністерства охорони здоров'я" [2, 5].

На статтю у "Правді" миттєво відреагувало партійне керівництво України, створивши комісію для перевірки викладених фактів. У "Рішенні спеціальної комісії Президії ЦКК КП/б/У про роботу Київського медичного інституту" визнавалися безпідставними звинувачення "членів партії у контрреволюційності", а студентам, які писали статтю, було зроблено зауваження [17, 183].

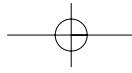
На захист медиків виступила науково-творча інтелігенція Києва, виявивши тим самим свою солідарність і водночас обурення щодо анонімників. 13 жовтня 1928 р. вчені Київської секції наукових працівників на своїх зборах ухвалили спеціальну резолюцію, в якій відзначалося, що за радянської влади названі у статті вчені-медики "виявили себе активною участю у радянському культурному будівництві" і "це робить особливо неприпустимим необґрунтовані випади проти них у пресі"; "що В.Я. Підгаєцький ніколи не був "сановником гетманського і петлюровського міністерства здравоохранения", — насправді тоді він служив секретарем редакції "Вісника Міністерства охорони здоров'я" [30, 11].

У ЖОРНАХ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

О талінська тоталітарна система вже давно гострила сокиру на ненависних їй інтелігентів "націоналістично-буржуазного загартування". Але необхідно було спочатку запровадити тотальний контроль над діяльністю академічних та навчальних закладів, культурно-мистецьких та інших уста-

нов і організацій. І це їй вдалося зробити наприкінці 1920-х років. Саме з цього часу починається полювання на "ворогів народу" і в Україні. Зрештою, черга дійшла і до медиків.

17 серпня 1928 р. у "Робітничій газеті" (виходила у Харкові — **Авт.**) з'явилася стаття під заголовком "Ворог ворушиться". А 3 жовтня цього ж року газета

Проте цей захист вже не мав суттєвого значення, крім, хіба що, морального, і не міг вплинути на хід подій. Бо тоталітарна сталінська система вже запустила свою репресивну машину на повну потужність, і її ніщо і ніхто не могли зупинити.

Навесні 1929 р. сім'я Підгаєцьких ще встигла переселитися на нову квартиру (вул. Пушкінська, 7, кв. 5) у реставрованому кооперативом науковців будинку. Та недовго випало професору В.Я. Підгаєцькому пожити у цій квартирі. У жовтні 1929 р. його заарештували.

Слідство тривало порівняно довго (з жовтня 1929 по січень 1930 р.). Це пояснюється, на нашу думку, кількома причинами: необхідно було розтрубити у пресі новину про викриття ГПУ контрреволюційної націоналістичної організації, щоб належним чином підготувати громадськість; теоретично обґрунтувати правдоподібну версію про цю, насправді неіснуючу організацію; сформулювати проект обвинувачення; визначити місце і час проведення суду тощо. Відтак преса щодня взялася всіляко смакувати новину про викриття контрреволюційної організації "Спілка визволення України" (СВУ) та повідомляла про численні арешти студентів, агрономів, лікарів, учителів, вчених.

Наслідком вчиненого за вказівкою зверху газетного галасу став пленум ради ВУАН, який відбувся 28 листопада 1929 р., на якому було прийнято ухвалу про викриття контрреволюційної "Спілки визволення України". Аналізуючи цей документ, зазначимо, що у ньому не назване жодне прізвище заарештованих, хоча багато хто, як і професор В.Я. Підгаєцький, були співробітниками ВУАН; немає навіть натяку на найменший подив щодо їх арешту, не кажучи вже про захист своїх не-

давніх колег. Увесь текст ухвали — це величальна ода на честь радянської влади, яка забезпечила Україні "незалежність і рівність", у якій українська наука "оточена (...) пошаною", а науковці "посідають своє почесне місце у лавах будівників соціалізму". Засудивши спробу "контрреволюційних змовників, що назвали себе "Спілкою визволення України", автори ухвали запевняли: "Пленум Ради ВУАН одностайно і разом з трудящими масами Радянської України, з безумовною довірою до Радянської влади і до політики Комуністичної партії, перевіреною досвідом 12 років революції, дає і даватиме завжди рішучу відсіч всіляким спробам повалити Радянську Україну та Радянський Союз і заявляє, що тільки у єднанні науки і праці, у тісному контакті широких кіл наукових працівників може розвиватися справжня, дійсно вільна наука" [33, 19]. Цей документ свідчить про те, що на час його прийняття найвища українська наукова установа (ВУАН) вже стала слухняним дітищем Комуністичної партії та уряду Радянської України і ухвалювала такі рішення, які диктувалися зверху. Інакше чому, задовго до суду, який мав довести провину заарештованих, треба було безапеляційно стверджувати, що її співробітники є організаторами та учасниками контрреволюційної організації і заслуговують на покарання.

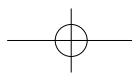
А тим часом слідство тривало. Спочатку професора В.Я. Підгаєцького утримували, як пише син у вже згадуваних "Спогадах про батька", у київському слідчому ізоляторі ГПУ на вулиці Рози Люксембург, куди "мати зі мною кілька разів ходила на побачення з чоловіком" [22, 39]. Пізніше Володимира Яковича перевели до Харкова.

Політбюро ЦК КП/б/У на засіданні 3 листопада 1929 р. вирішило провести судовий процес у Харкові і призначило головою суду тов. Мазура, державним обвинувачем — тов. Михайлика, громадським обвинувачем — тов. Любченка" [27, 128]. Водночас на підставі попередніх допитів заарештованих і їхніх визнань, отриманих за допомогою застосування різних методів, 1 грудня 1929 р. було підготовлено "Доповідну записку Голові ДПУ УРСР В.А. Балицькому "Про

підсумки по викриттю українського контрреволюційного підпілля по Україні у зв'язку зі справою "СВУ". У ній повідомлялося, що під час проведеної у 28 округах України операції, пов'язаної із "СВУ", було заарештовано понад 700 осіб [27, 131] з числа "націоналістичних представників українського контрреволюційного підпілля". Цей великий за обсягом документ показовий тим, що у ньому майже три сторінки друкованого тексту відведено під досить продумане і вміле, хоча без конкретних доказів, "обґрунтування" діяльності медичної лінії "СВУ".

У Записці про діяльність медичної лінії "СВУ" виокремлювалося 7 підрозділів ("Медсекція ВУАН, "Діяльність медсекції", "Підготовка кадрів", "Створення організації", "Приєднання до "СВУ", "Програма антирадянської діяльності", "Єдиний антирадянський блок", "Питання лікарської етики"), в яких доводилося, що начебто професори Кудрицький, Підгаєцький, доктор Барбар та інші провадили "досить активну і різнобічну підпільну контрреволюційну діяльність"; що у сформованій ними медсекції ВУАН "концентрувалися всі антирадянські, шовіністичні медичні сили"; що у період з 1920 по 1925 роки завдяки їхнім зусиллям робота Президії підсекції ВУАН була спрямована на підготовку ґрунту для створення "майбутньої УНР" у медичній сфері; що професори-медики ставили своїм завданням "виховувати лікарів української антирадянської ідеології, який мав відігравати велику роль у боротьбі населення, особливо сільського з Радянською владою"; що за їхньою участю у Київському медінституті керівні посади обіймали "свідомі українці" з "антирадянською українською ідеологією", які пропагували "націоналістичні настрої серед українського студентства". В останньому підрозділі записки є і таке твердження: "з протоколів заарештованих Барбара і Підгаєцького видно, що медична лінія "СВУ" стояла на точці зору, згідно з якою пацієнта-комуніста необхідно розглядати не як хворого, а як ворога" [27, 212].

Ось так фабрикувалися "злочини". Спочатку йшлося про плани вигаданої контрреволюційної націоналістичної діяльності меди-

ків, а закінчувалося звинуваченням у практичному тероризмі проти пацієнтів-комуністів. Таким "злочинцем" постають у документах професор В.Я. Підгаєцький і його колеги-медики. А якщо так, то їх треба судити. Саме це і потрібно було ДПУ.

Про те, що насправді контрреволюційної організації, як і медичної секції "СВУ", не існувало, свідчить ще один документ — звернення ректора до ЦК ВКП/б/ Київського медінституту Л.М. Левитського, який очолював цей заклад з 1921 по 1927 роки, написане у зв'язку з необґрунтованим звинуваченням та засудженням його на заслання "за націоналістичну діяльність". Каючись у тому, що він "не передбачив можливості організації підпільних контрреволюційних груп (...) з боку української професури", ректор пише: я "не помітив кількох класових ворогів-нацдемівців, які проникли на різні ділянки культурного фронту, у тому числі і у медінститут (Підгаєцький, Удовенко, Барбар та інші) під маскою відданих радянському режиму людей... Не дивлячись на те, що підпільна робота цих класових ворогів була досить замаскованою, але за достатньої уваги з боку парткерівництва вона не могла б залишатися протягом тривалого часу непоміченою" [17, 182]. Дійсно, у цьому шановний ректор мав рацію: як можна було помітити те, чого не існувало взагалі?

А професора В.Я. Підгаєцького продовжували допитувати і 27 грудня 1929 р. він дав додаткові свідчення. Впадає в очі те, що вони за змістом нагадують "Доповідну записку про діяльність медичної лінії "СВУ" від 1 грудня 1929 р. І це переконує у тому, що Володимир Якович давав їх не добровільно, а примусово, тобто писав те, що від нього вимагали слідчі або навіть диктували заздалегідь підготовлений текст. Це по-перше. А по-друге, виникає і таке запитання: чи могла не надломлена психічно людина визнавати себе винною у численних злочинах, яких вона не скоювала і не могла скоїти? Адже у графі зізнання "у чому я винен" вчений у 16 абзацах фактично визнає себе державним злочинцем.

Ось деякі приклади: "Я, колишній член УСДРП та Центральної Ради, визнаю себе

люди • події • долі

винним у тому, що протягом останніх 10 років, коли Радянська влада зміцнилася на Україні, я, залишивши УСДРП, увесь цей час чинив спротив Радвладі, фактично стоячи на ґрунті, ворожому Радвладі, домагаючись створити на Україні нову владу, яка фактично була б Урядом реставрованої УНР". Або: "Фактично стоячи на визнанні положення, що у боротьбі з Радвладю всі засоби дозволені, всією своєю діяльністю індивідуальною і разом з іншими, (...) я схилився до підготовки повстання проти Радвлади". І ще: "Я не спроможний виміряти всіх наслідків своєї контрреволюційної роботи, але я впевнений, що вона завдала великої шкоди Радвладі на Україні та СРСР і передбачала не лише випадки і систему культурного шкідництва у середовищі Рад. України, але й збурювала надії та ставала об'єктом розрахунків політичних як української політеміграції за кордоном, так і ворожих СРСР та УРСР капіталістичних держав, тобто я фактично продавав Україну, ставши з любові до неї контрреволюціонером" [18, 22-23].

Які мотиви (обіцяне звільнення, пом'якшення покарання чи стан здоров'я, що різко погіршилося, страх бути розстріляним) спонукали вченого брати на себе провину за невчинені "злочини"? Однозначно відповісти непросто. Хоча деякі дослідники роблять такі спроби. Зокрема Н. Полонська-Василенко, посилаючись на Н. Павлушкову (засуджену у справі "СВУ" — Авт.), звертає увагу "на вмілу постановку допитів; слідчі встигали дістати від другорядних заарештованих все, що їм було потрібно. Тому "визнання йшли саме не згори, від так званих чільників СВУ, а знизу, від другорядних у справі осіб і саме ці визнання (безумовно вимушені) і були формальною

підставою для арештів чільників". Підготовку до процесу арештованих Н. Павлушкова, на яку посилається Н. Полонська-Василенко, описує так: "Агенти ГПУ використовували фальшиві зізнання, які показували іншим заарештованим; ті бачили, що заперечення марні, й давали свої зізнання, які далі пред'являли іншим і т.д. Становище "чільників" було ще гіршим: вони змушені були давати неправдиві зізнання, щоб врятувати життя тим, хто не фігурував на процесі. Головний слідчий Брук казав "чільникам", що перед ними дилема: або визнати себе на суді винним, або тисячі заарештованих будуть знищені без суду, (...) це зв'язувало їх і, рятуючи цих людей своїм життям, вони дали ті зізнання, які потрапили до преси" [26, 72].

У зв'язку з таким поясненням даної ситуації виникає питання: чи врятувало визнання В.Я. Підгаєцьким та іншими неіснуючої провини бодай когось із сотень заарештованих? Хіба їхня доля залежала не від волі слідчих, які не лише ревно служили тоталітарній системі, а й були її плоттю? Авторам важко погодитися з думкою Н. Павлушкової, яка припускала, "що врятували" [26, 73].

На початку 1930 р. Володимир Підгаєцькому було 40 років і шість місяців. То хіба йому не хотілося вижити, нехай навіть і ціною неправдивих показань проти себе? Тим більше, коли слідчі щоразу твердили: не розкаєшся — підеш під розстріл. А що такі погрози під час допитів застосовувалися, давно доведено. Ось лише один приклад. Під час допиту керівника секції ВУАН, старого досвідченого медика А. Барбара одного разу до камери увійшов секретар ЦК КП/б/У П.П. Любченко, в якого той був особистим лікарем, і прошепотів: "Розстрілів не буде, пере-

дайте всім". "Що у цьому, — запитує Гелій Снегірьов, — милосердя, підтримка звинувачених, котрих (...) звинувачувати ні в чому, чи підлий заклик: "кайтеся, кайтеся, кайтеся! Я обіцяю — розстрілів не буде — та для цього кайтеся!" Що?» [31, 125].

Як би там не було, а після додаткових свідчень Володимира Підгаєцького та інших заарештованих підготовка до судового процесу просувалася прискореними темпами. Сприяло і те, що його підготовкою цікавилися у Москві. Про це свідчить шифрограма І.В. Сталіна С.В. Косіору та В.Я. Чубарю від 2 січня 1930 р. У ній він пропонував керівникам України "розгорнути не лише повстанські і терористичні справи звинувачуваних, а й медичні фокуси, що мали на меті вбивство відповідальних працівників". "Нам не варто приховувати, — говорилось у шифрограмі, — перед робітниками гріхи своїх ворогів. Крім того, нехай знає так звана "Європа", що репресії проти контрреволюційної частини спеців, які намагаються отруїти і зарізати комуністів-пацієнтів, мають цілковите обґрунтування" [11, 7].

Через три тижні після цієї шифрограми, 21 січня 1930 р., у ДПУ УРСР з'являється постановка за підписом начальника СВ ДПУ УРСР Горожаніна про пред'явлення обвинувачення у заповіданому злочині Володимиру Підгаєцькому на підставі статті 54-2 Кримінального кодексу УРСР.

Судили професора В.Я. Підгаєцького разом з 45 іншими представниками української інтелігенції. Серед них було 26 вчених, 2 письменники, 2 студенти, священник, решта — викладачі шкіл, службовці різних установ [32, 84]. Суд засідав у залі Харківського оперного театру, тривав шість тижнів (з 9 березня до 19 квітня 1930 р.) і транслювався по радіо. На ньому були присутні іноземці, представники численних радянських установ і організацій, кореспонденти газет та журналів.

Судовий процес проходив за заздалегідь розробленим сценарієм і нагадував добре підготовлену виставу. Майже всі підсудні визнавали себе винними у тому, що були учасниками великої контрреволюційної організації "Спілка визволення Украї-

ни", яка ставила за мету повалити в Україні Радянську владу й повернути капіталістичний лад.

Панас Любченко вимагав від суду смертної кари для всіх обвинувачених, у тому числі і для вчених-лікарів А. Барбари, М. Кудрицького, В. Підгаєцького, В. Удовенка. Проте, "зважаючи на політичну і господарську могутність Радянської Республіки та беручи до уваги розкаяння обвинувачених", вирішено було найвищу міру покарання замінити ув'язненням [26, 73].

Письменник Гелій Снегірьов на основі зібраних матеріалів (переважно тогочасних газетних публікацій) так описав суд над професором В.Я. Підгаєцьким. На запитання державного обвинувача Михайлика, "яке завдання ставила перед собою "СВУ"?" той відповідає: "Повалення Радянської влади, реставрування капіталізму. У мене склалося враження, що "СВУ", власне кажучи, була маленьким додатком до роботи генеральних штабів сусідніх країн". І далі:

"Тов. Михайлик: — Як ви оцінювали роль лікарів під час повстання, про яке мріяла "СВУ"?"

Підгаєцький каже, що їхню роль можна визначити формулою: "На війні, як на війні".

Тов. Михайлик: — Скажіть судові, як ви під час своїх зізнань формулювали вашу діяльність у "СВУ" загалом?"

Підгаєцький: — Я тоді визнав себе винним приблизно у 20-ти методах і способах контрреволюційної боротьби".

Який жаль, що прокурор не зажадав уточнення — що ж то за методи, такий чудовий досвід загинув! 20 методів, поділився б!

Запитує голова суду Приходько: "Як ви вважаєте, як мусить поставитися Радянське

суспільство до "СВУ", зокрема до вашої діяльності як контрреволюціонера?"

Підгаєцький: "З найбільшою огидою, з найбільшим обуренням і з вимогою суворої кари" [31, 124-125].

Володимир Підгаєцький перед винесенням вироку все ще вірив, що його виправдають. Тому він, пише Гелій Снегірьов, "настільки певен був, що всі ці допити і зізнання — весела гра в мишки-котики, що на останнє засідання суду (...) захопив з собою з камери зубну щітку і носовичок (всі свої речі), маючи впевненість, що тут таки, у залі суду, буде звільнений і поїде трамваем марки "А" ночувати до харківських своїх друзів" [31, 125]. І коли надали йому останнє (заключне) слово, вчений, визнаючи "щирість" своїх зізнань, просив: "На сьогодні в мене лишилася, крім ненависті до минулого, моя наукова робота. Я прошу суд дати мені змогу, коли закінчиться термін моєї ізоляції, працювати у галузі сільського господарства і тим довести щирість моїх зізнань" [28, 219].

Та сфабрикований тоталітарною системою суд виявився неблаганним, винісши Володимиру Яковичу такий вирок: "На підставі арт. арт. 54-11, 54-2 КК, беручи до уваги виявлену ним підвищену соціальну небезпеку, позбавити волі з суворою ізоляцією терміном на вісім років з поразкою у правах терміном на три роки за п.п. "а", "б", "в" арт. 29 КК, — тобто, позбавивши його активного та пасивного виборчого права, права посідати державні посади та виборчі посади у громадських організаціях.

Вирок остаточний та на підставі арт. 380 КПК оскарженню не підлягає" [18, 34].

Почувши таке, професор знепритомнів і упав на підлогу.

У КРАЇНІ МУК І ВІДЧАЮ

Вирок, як бачимо, був суворий, але кара — ще страшніша. Володимир Підгаєцький спочатку покарання відбував у харківській в'язниці. "Востаннє я бачив батька, — пише син у "Спогадах про батька", — восени 1930 року у харківській тюрмі на Холодній Горі. Одержати побачення, порадами і притулком допомогла мені давня татова знайома

Марія Опанасівна Старченко — вчителька математики. Вона приділяла багато уваги батькові під час його ув'язнення у Харкові. Вона, а також Ольга Адамівна Барсен матеріально допомагали моїй бабусі" [22, 40]. Згодом вченого перевели до Ярославської в'язниці, потім у Карелію на Ведмежу Гору, і нарешті — у Соловецький табір, одне з найсуворіших місць ув'язнень.

(Закінчення у наступному номері)

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабольшенко А. "СВУ": суд над перекоцями // Вітчизна. — 1989. — № 2. — С. 157-179.
2. В лоб // Правда. — 3 жовтня 1928 р. — № 230. — С. 5.
3. Ганіткевич Я. Володимир Підгаєцький — засновник першої наукової школи гігієністів праці в Україні // Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їх наукові школи. — Львів, 2002. — С. 38-55.
4. Диплом про вищу освіту В.Я. Підгаєцького. Копія // Державний архів м. Києва / Далі — ДАК / Ф. Р-352. — Оп. 5. — Спр. 1299а. — Арк. 1, 1 зв.
5. ДАК. — Там само. — Оп. 1. — Спр. 2179. — Арк. 2-5.
6. Там само. — Спр. 32. — Арк. 20-23, 48-49.
7. Там само. — Арк. 10.
8. Там само. — Арк. 1-53.
9. Там само. — Спр. 52. — Арк. 2.
10. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. У 10 т. / За ред. В. Кубійовича. — Мюнхен, 1970. — Т. 6. — С. 2077.
11. Замятина Т. Йосиф Сталин: "Винуватих судить ускоренно. Приговор — расстрел". Рассекречен личный архив вождя народов // Известия. — 1992. — 11 июня. — № 135. — С. 7.
12. Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1923 рік (3 нагоди п'ятирічного існування Академії 1918-1924). — К.: Друкарня УАН, 1924. — С. 77-78.
13. Інформація київського кореспондента "Центру дій" про масові арешти серед української інтелігенції // Архіви ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1997. — № 1/2. — С. 249.
14. Календар роботи Дому Вчених за грудень 1928 р. // Бюлетень бюро Київської секції наукових робітників. — 1928. — № 14. — С. 13.
15. Ленинградский мартиролог. 1937-1938 / А.Я. Разумков (отв. ред.) — СПб: Издательство Российской национальной библиотеки, 1995 / Книга памяти жертв политических репрессий / — Т. 3: Ноябрь 1937 г. — 1998. — 638 с. (Документы 80, 81, 86).
16. Макаренко І.М., Полякова І.М. Біографічний довідник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (1841-2001). — К.: Століття, 2001. — С. 127.
17. Москаленко О.Ф., Ляхоцький В.П. Таврований епохою // Науковий вісник Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. — 2006. — № 1. — С. 183.
18. Остання адреса: Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937-1938 роках. — У 2-х т. / С. Кокін та ін. (упоряд.); Ю. Шаповал (відп. ред.); Служба безпеки України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. — 2 вид., доопрац. і доп. — К.: Сфера. — Т. 1. — К., 2003. — XII — 471 с.
19. Остання адреса: Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937-1938 роках. — К., 2003. — Т. 2. — С. 473-1093.
20. Підгайний Семен. Українська інтелігенція на Соловках. Спогади 1933-1941 рр. — Т.: Джура, 1990. — 123 с.
21. Підгайний Семен. Недостріляні. — Б.м.: Видавництво Україна, 1949. — Ч. 1. — 1949. — 130 с.
22. Підгаєцький В. Спогади про батька // Опера СВУ — музика ГПУ. Спогади свідків. — Кам'янець-Шахтинський: Станиця, 1992. — С. 36-40.
23. Підгаєцький В.Я. Наукові установи та наукові робітники Італії // Бюлетень Бюро Київської секції наукових робітників. — К., 1928. — № 2. — С. 3-5.
24. Підгаєцький В.Я. Робота станції по НОП: досягнення і програма діяльності (Рукопис) // ЦДАВО України. — Ф. 2841. — Оп. 1. — Спр. 725. Арк. 116-123.
25. Підгаєцький В.Я. План та програми роботи Київської дослідної станції по НОП у С.Г. при Укрбюро Всеробітземлісу (Рукопис) // ЦДАВО України. — Ф. 2841. — Оп. 1. — Спр. 725. — Арк. 105-109.
26. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук: нарис історії. — К.: Наукова думка, 1993. — 415 с.
27. Пристайко В., Шаповал Ю. Справа "Спілки визволення України". Невідомі документи і факти. — К.: Інтел, 1995. — 448 с.
28. Протоколи допитів членів антирадянської організації "Спілка визволення України" (Радіозапис трансляції судового засідання) // ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп. 1. — Спр. 316. — Арк. 219.
29. Пундій Павло. Українські лікарі. Бібліографічний довідник. — Львів-Чикаго, 1994. — Кн. 1: Естафета поколінь національного відродження. — С. 232.
30. Резолюція Бюро Київської секції наукових робітників з 13.10.1928 р. у справі викладачів К.М.І. // Бюлетень Київської секції наукових робітників. — 1928. — № 13. — С. 11-12.
31. Снегірьов Гелій. Набої для розстрілу (Ненько моя, ненько...) Лірико-публіцистична розвідка. — К.: Дніпро, 1990. — 167 с.
32. Сидоренко Олександр. Суд над перекоцями // Репресоване "відродження" / Упоряд. О.І. Сидоренко, Д.В. Табачник. — К.: Україна, 1993. — С. 63-156.
33. Ухвала пленуму ради ВУАН. 28 листопада 1929 р. // Вісті ВУАН. — 1929. — № 11-12. — С. 18-19.
34. ЦДАВО України. — Ф. 2841. — Оп. 1. — Спр. 295. — Арк. 1.
35. Шаповал Юрій. Невигадані історії. — К.: Світогляд, 2004. — 352 с.
36. Яворовський О.П. Володимир Якович Підгаєцький — засновник першої кафедри професійної гігієни // Український журнал з проблем медицини праці. — 2006. — № 2. — С. 83-90.
37. Яворовський О.П. Професор В.Я. Підгаєцький — засновник кафедри професійної гігієни та навчальних курсів з шкільної гігієни і фізичної культури у Київському медичному інституті // Науковий вісник Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. — 2006. — № 3. — С. 234-240.
38. Яворовський О.П. Науковий спадок професора В.Я. Підгаєцького і його вчення про наукову організацію праці у сільському господарстві України // Український журнал з проблем медицини праці. — 2006. — № 4 (8). — С. 78-87.